

Мій дядько Фред

Генріх Белль

Тільки постать мого дядька Фреда скрашає мені спомини про перші часи по війні. Якось літнього надвечір'я 1945 року дядько вернув з війни додому. Зодягнений він був не вельми ошатно, єдиним його майном була бляшанка, перевішена за шнурок через шию, та ще кілька недокурків, що він їх по-хазяйському зберігав у невеличкій кругленькій коробочці. Він пригорнув мою матір, поцілував сестру і, промурмотівши три слова: "їсти, спати, курити",— повалився на родинне наше надбання — канапу, тим мені найбільше запало в пам'ять, що дядько був набагато довший за неї, ото ж йому доводилось або підгинати ноги, або випростувати їх геть поза край. В обох випадках він немилосердно кляв усе покоління нашого рідного діда, що йому завдячували ми набутком цього вельми вартісного взірця меблів. Дядько узивав ту достойну генерацію задрипаною й рахітичною, усяк потріпуючи її смак, втілення якого він добачав у безнадійно рожевій тканині, що нею обтягнуто канапу,— правда, все те не вадило йому день при дні розкошувати там солодким сном.

Сам я мав тоді на своєму обов'язку не дуже вдячну функцію: мені було на ту пору чотирнадцять років, і ніхто як я мусив лучити нашу доброзвичайну родину з тією незабутньою установою, що звалася чорним торгом. Батька мого вбито на війні, матері платилося крихітну пенсію, ото ж моя місія була сливе щодня збувати вбогі рештки порятованого од війни майна або ж міняти їх на хліб, тютюн чи вугілля. Вугілля, до речі сказати, стало тоді нагодою до значного викривлення поняття про власність, викривлення, що його сьогодні означають шорстким терміном "крадіжка". Тож я мало не щодня вирушав на крадіжку а чи ішов спродувати лахи, і хоча мати добре бачила усю конечність моєї непочесної діяльності, їй щоразу очі заходили слізьми, коли я вранці брався справляти свою мудровану повинність. Мені, приміром, доводилось переводити подушку на хліб, череп'яну миску — на манні крупи, тритомник Густава Фрайтага — на п'ятдесят грамів кави,— усе це я виконував коли й не без запалу, то й не зовсім без остраху та жалю до самого себе. Поняття-бо про власність,— так це тоді звалось у дорослих,— на ті часи трохи розхиталось, і на мене, траплялося, падала несправедлива підозра в ошуканстві, бо ціна речей, що їх я збував, не раз анітрохи не відповідала тій, якої, на материну думку, вони були варті насправді. Не проста штука — бути посередником межи двома світами цін, що тільки видаються рівнозначними.

Дядькова Фредова поява кинула в паші серця сподіванку на тверду чоловічу допомогу. Та спочатку він нас розчарував. З першого ж таки дня його апетит тяжко зажурих мене. Коли ж я, довго не міркуючи, вилив свій смуток матері, вона попросила мене тим часом дати дядькові трохи оговтатись. На оговтування пішло замалим не вісім тижнів. Попри всі прокльони надміру куцій канапі, він любесенько спав на ній ночами і незгірш куняв удень. Коли ж, бувало, на яку часину одходив од сну, зараз брався жалісливим голосом тлумачити нам, як він воліє лежати, коли спить.

Мені здається, найлюбіша була йому тоді постава спринтера на старті,— їй він оддавав тоді перевагу перед усіма іншими. Він полюбляв по обіді, лігши горілиць і підтягти коліна до грудей, всмак упорати чималий кусень хліба, а потім, скуривши сигарету, знову покластися на сон аж до вечері. Він був дуже великий і марний, і на підборідді йому химерним вінком повився шрам, що надавав йому схожості з розбитим мармуровим пам'ятником. Хоча його апетит і хіть до сну й далі неабияк мене клопотали, я проте його любив. З ним єдиним я міг бодай теоретично порушувати питання, пов'язані з чорним торгом, не боячись наразитися на сварку. Очевидячки, він був поінформований про несумірність між двома світами вартостей.

Нашим настирливим проханням розказати про війну дядько ніколи не потурав, завше одказував, що війна не варта балачки, і тільки вряди-годи оповідав, як йому одбувалось медкомісію. Комісія полягала головним чином у тому, що якийсь добродій у військовому мундирі гучним голосом звелів йому набрати в пробірку сечі,— дядько Фред не годен був зараз-таки вволити його волю, через що його військова кар'єра з самого початку пішла криво.

Він казав, що ревний інтерес великої Німеччини до його сечі сповнив його великою недовірою до райху — недовіра та за шість років війни остаточно зміцнилась.

До війни дядько служив рахівником, і коли зійшов четвертий тиждень його побутування на нашій канапі, мати по-сестринському лагідно пораяла йому довідатись на фірму, де він колись працював. Цю її пораду він нищечком переклав на мене, але все, що мені пощастило встановити по добрій годині пильних пошуків у геть-чисто зруйнованому районі міста, була гора битої цегли метрів вісім заввишки.

Наслідки тих моїх мандрів вельми втішили дядька Фреда. Він одхилився на спинку канапи і, переможно дивлячись на матір, сказав їй розпакувати його вжитки. В одному кутку нашої спальні стояла скринька, дбайливо забита цвяшками, що її на велику силу ми одбили молотком і обценьками; там було два десятки романів середнього обсягу й ціни, золотий кишеньковий годинник, припалій порохом, але ще справний, дві пари шлейок, кілька записників, диплом торговельної палати та ощадна книжка на тисячу двісті марок. Ощадну книжку оддали мені, щоб я взяв із неї гроші, все ж решту поклали продати, в тому числі й диплом торговельної палати, на який одначе не знайшлося покупця, бо дядькове Фредове ймення було написане там чорною тушшю.

Отож ми на яких чотири тижні позбулися клопоту про хліб, курииво для дядька та вугілля — це непомалу мене втішило, надто, що на той час гостинно відчинила двері школа, і я мусив знову заходитись коло своєї освіти...

Ще й тепер, коли моя освіта давно вже дійшла краю, я плекаю ніжний спомин про ту юшку, що нам давали в школі, головним чином тому, що та понаднормова пайка страви діставалась нам, вважайте, без бійки й надавала цілому навчальному процесові приємного сучасного відтінку.

Одначе найбільша подія тих днів сталася пізніше: дядько Фред по восьми тижнях після свого щасливого вороття додому взявся правувати в господарстві.

Якось наприкінці літа він устав рано з своєї канапи, поголився так пильно, що ми

полякалися, сказав дати йому чисту білизну і, взявши мого велосипеда, кудись щез.

Вернув він пізно, і повернення його було познаменоване великим грюкотом і міцним духом вина; той дух розходився від дядька, грюкіт — від десятка цинкових відер, позв'язуваних до купи грубим шнуром. Наше занепокоєння вляглося, коли дядько сповістив нас про свій замір відродити в нашій підупалій розбитому місті торг квітками. Мати, пойнята зневірою до світу нових вартостей, огудила дядьків замір, кажучи, що на квіти не знайдеться покупців. Одначе вона помилилася.

Одного вельми пам'ятного ранку ми понесли до трамвайної зупинки, де дядько поклав розпочати торг, цинкові відра, напаковані квітками. Я ніби ще й зараз бачу жовті й червоні тюльпани і вогкі гвоздики, досі пам'ятаю і ніколи не забуду, який гарний був мій дядько, коли, стоячи між руїн і сірих постатей, щосили вигукував:

— Кому квітів без карточок!

Про поступ дядькового заходу нема що й казати: він був блискавичний. Уже через місяць дядько мав у своїй власності аж три десятки відер, заснував іще дві філії, а місяць опісля став сплачувати податки. Мені видавалося, що ціле наше місто одмінилось: по багатьох місцях з'явилися ятки з квітами — попит перевищував торговельну спроможність. Щодень більше намножувалося в місті цинкових відер, щодень більше дерев'яних рундуків, почали майструвати візки на квіти.

Так чи сяк, тепер ми щодня мали не лише свіжі квітки в господі, а й хліб та вугілля, і я міг нарешті скласти з себе нелегкі обов'язки посередника межи двома світами, що неабияк послужило справі мого морального вдосконалення. Дядько Фред давно став людиною зі становищем, з торгом йому ведеться незгірше, він має свою машину, а я — його майбутній спадкоємець, і мене дали вивчати економіку, щоб я, ще заки одберу права на спадщину, міг вийти на податкового агента фірми.

І коли я тепер бачу на вулиці цього показного чоловіка при кермі червоної блискучої машини, мені робиться чудно, що в моєму житті були такі часи, коли його апетит не давав мені ночами спати.